

4-mavzu: Falsafiy tafakkur taraqqiyoti bosqichlari, 3-qism. G'arb falsafasi



Ma'ruzachi: falsafa doktori
L.E. Baxranov

Reja

1. Qadimgi Yunoniston: Milet, Eleya falsafiy maktablari.
2. Antik falsafada Fales, Geraklit, Pifagor, Ksenofant, Suqrot, Aflotun va Arastu, Demokrit ta'limotlari.
3. Ellinizm davri falsafasi: peripatetiklar, Platon akademiyasi, kiniklar, stoiklar, epikurchilar.
4. Qadimgi Rimdagi falsafiy qarashlar: Seneka, Mark Avreliy, Tit Lukresiy Kar.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Madaeva Sh.O. Falsafa. – T.: «Mumtoz soʻz», 2019.
2. Saifnazarov I. va boshq. Falsafa. – T.: “Innovatsiya”, 2024. – 348 b.
2. Фалсафа қисқача изоҳли луғат. – Т.: «Шарқ», 2004.
3. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: Ўзбекистон, 2022.
6. Жаҳон фалсафаси тарихидан лавҳалар. – Т., 2004.
7. Ғарб фалсафаси. – Т.: Шарқ, 2004.
8. Жўраева С. 100 мумтоз файласуф. – Т.: “Ёшлар матбуоти”, 2023.

1. Qadimgi Yunoniston: Milet, Eley, Likey maktablari.

Antik falsafa – mil.avv. VIII asrda Yunonistonda, mil.avv. II asrda Rimda shakllanib, milodiy VI asrga qadar rivojlanib kelgan falsafiy ta'limotlar umumlashmasi.

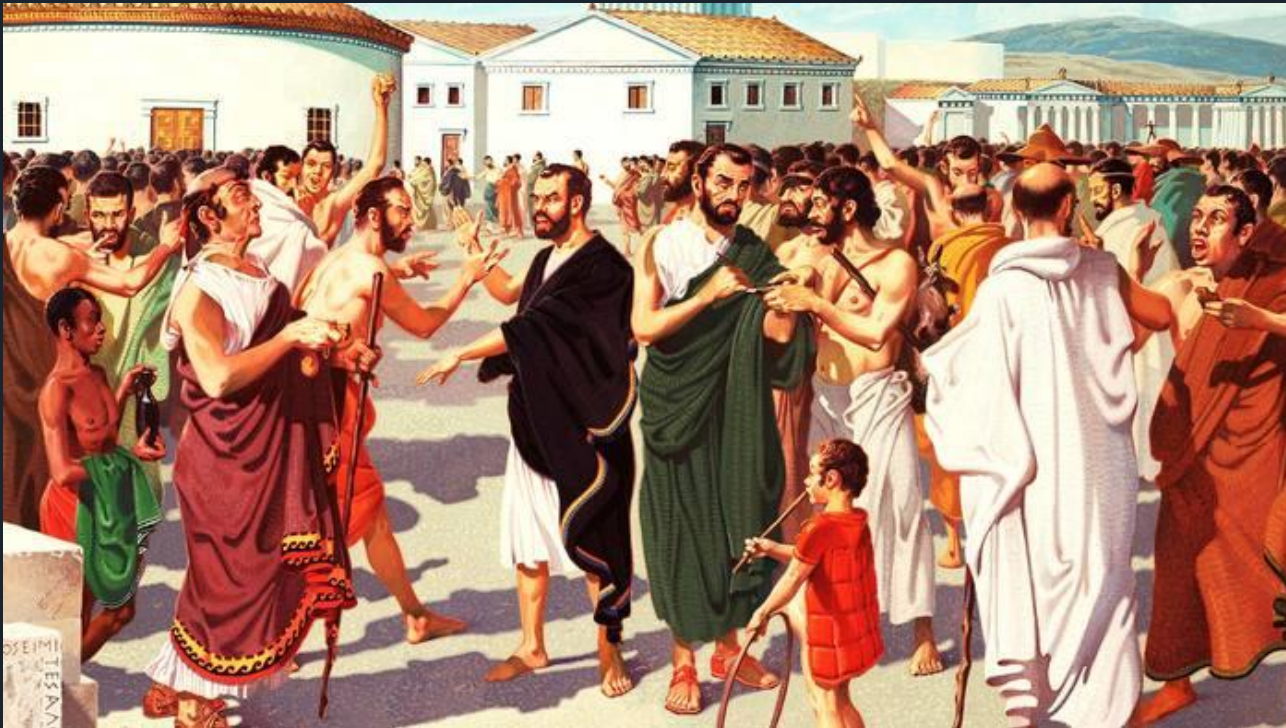


Dunyoni ta'riflash borasida
turli-tuman gipotezalar
vujudga keldi.

Ular mifologik
dunyoqarashdan xoli bo'la
boshladi.

Antik falsafa yoxud qadimgi yunon falsafasi

- siyosiy sohada Yunonistondagi demokratiya bilan aristokratiya o‘rtasidagi kurashning g‘oyaviy ifodasi sifatida yuzaga keldi;
- olamning mohiyatini bilish, insonning olamdagi o‘rni va rolini belgilashda san’at va dinga nisbatan yangicha yo‘ldan bordi: u olamni tushunchalar orqali ratsional bilishga qiziqish uyg‘otdi;



- tabiiy-ilmiy bilimlar bilan uzviy bog‘liqlikda vujudga keldi;
- bu davrda qonunlar ustivor edi;
- tabiatshunoslik metafizika (borliqning birlamchi asosi to‘g‘risidagi ta’limot) bilan uzviy bog‘liqlikda rivojlandi

Antik falsafa yoxud qadimgi yunon falsafasi

- polislar yoxud shahar-davlatlar gullab-yashnadi;
- moddiy ishlab chiqarishdan ajratilgan holda, faylasuflar alohida qatlamga aylangan;
- bosh g‘oyasi koinotni butun borliqning asosi deb bilish, unga ta’zim qilish, moddiy olamning kelib chiqishiga qiziqish kuchaygan;
- kosmosentrizm va antroposentrizmning uyg‘unlashuvi hamda xudolar mavjudligining e’tirof etilishi;
- insonga tabiatning bir qismi sifatida qarash asosida falsafada ikki yo‘nalish – materializm va idelizmga asos solindi.

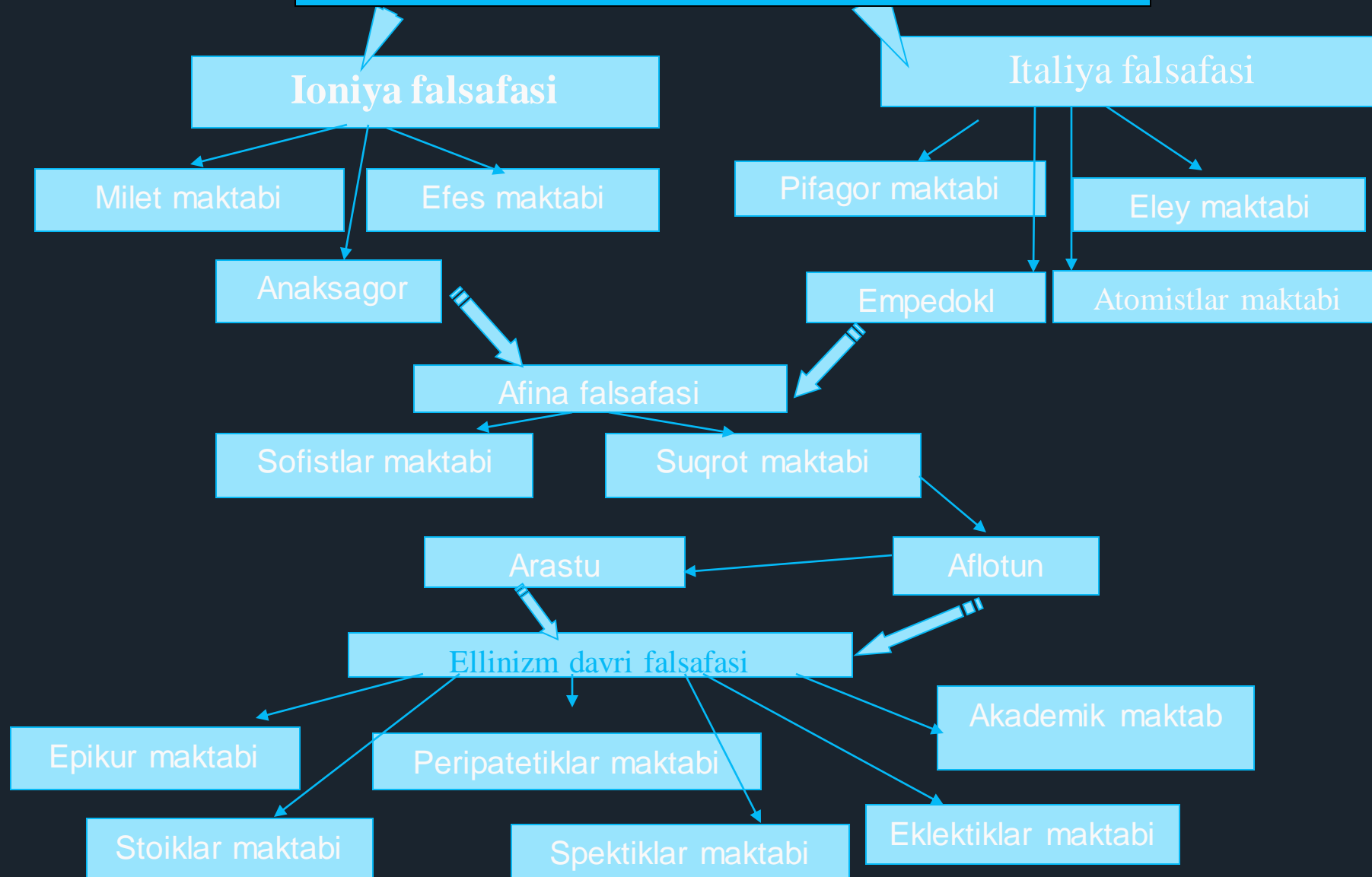


Aleksandr Spirkin, rus faylasufi (1918-2004-yillar)

Kim antik davr falsafasini
bilmas ekan, u hech qachon
falsafaning hozirgi tub
mohiyatiga yeta olmaydi.



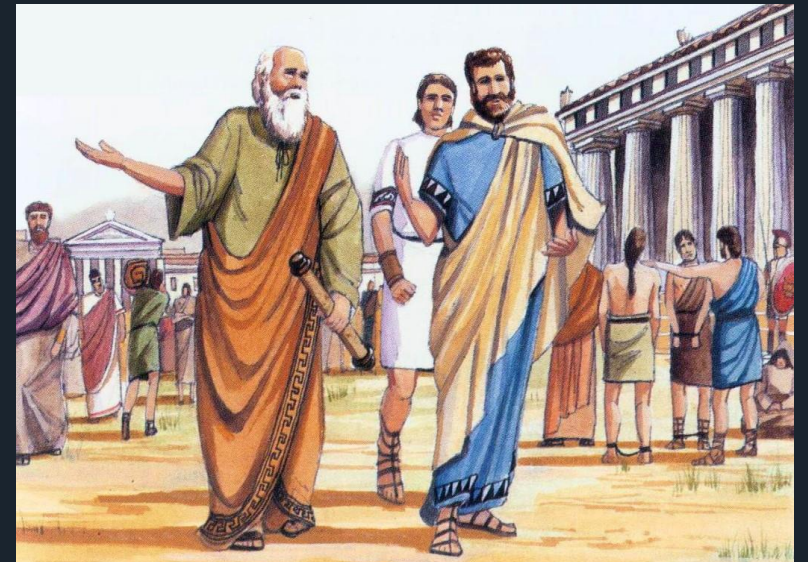
Qadimgi Yunoniston falsafasi

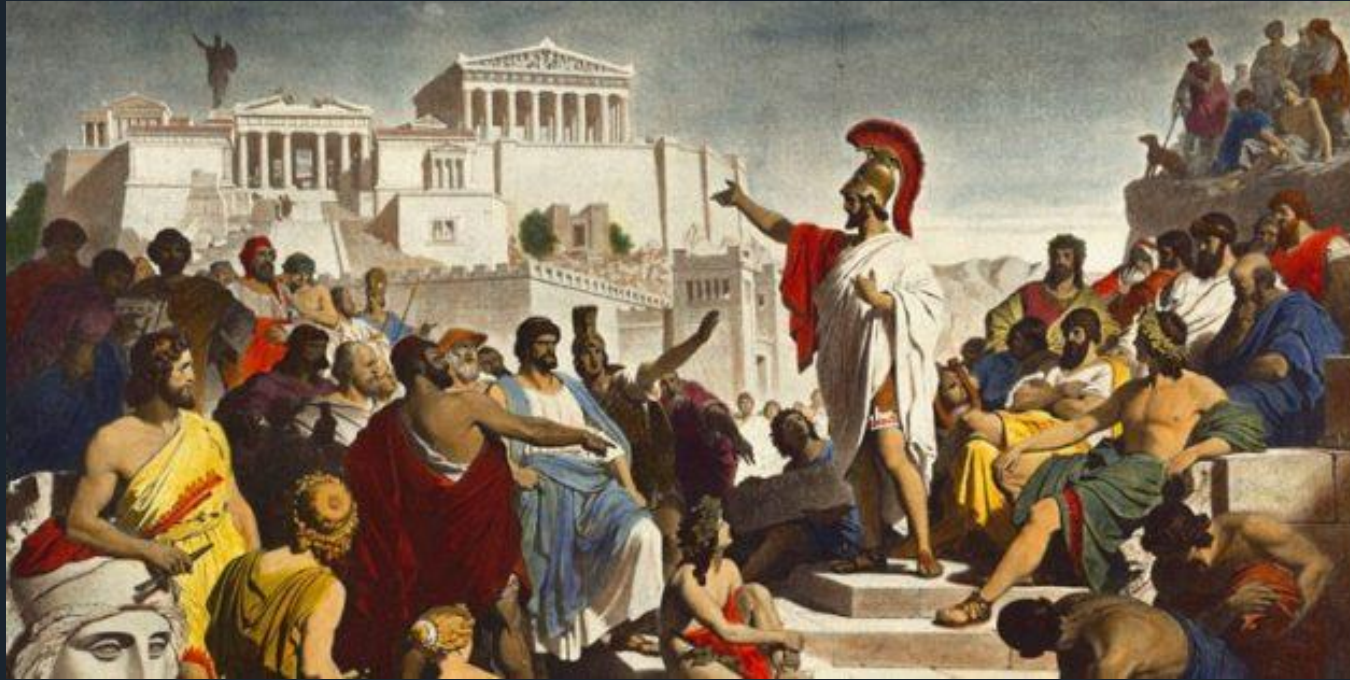


Antik falsafa yoxud qadimgi yunon falsafasi

Bu davr falsafasi tarixini shartli ravishda to'rt davrga bo'lish mumkin:

1. Suqrotgacha bo'lgan falsafa (mil.avv. VII-V asrlar) – Milet, Geraklit, Eley, Atomistlar.
2. Klassik davr (mil.avv. V asr o'rtalari – IV asr oxirlari) – yunon falsafasining eng rivojlangan, ilk demokratiyaning gullab-yashnagan payti – Sofistlar, Suqrot, Aflotun, Arastu.
3. Ellinizm davri (mil.avv. IV asr oxiri – II asr boshlari) – kiniklar, stoiklar.
4. Rim davri (mil.avv. I asrdan milodiy VI asrgacha) – Seneka, Mark Avreliy, Tit Lukretsiy Kar.





1. Suqrotgacha bo'lgan falsafa (mil.avv. VII-V asrlar).

Faylasuflar tabiat hodisalari va koinotning mohiyatini izohlashga, butun borliqning birlamchi asosini topishga harakat qildilar. Ularning falsafiy bilish metodi – o‘xshatish (qiyoslash)dan iborat edi.

2. Klassik davr (mil.avv. V asr oʻrtalari – IV asr oxirlari).

Sofistlar falsafiy-maʼrifatparvarlik faoliyati, Suqrot, Aflotun, Arastu taʼlimotlari ana shu davr falsafasining mazmuni va yoʻnalishini tashkil etadi.

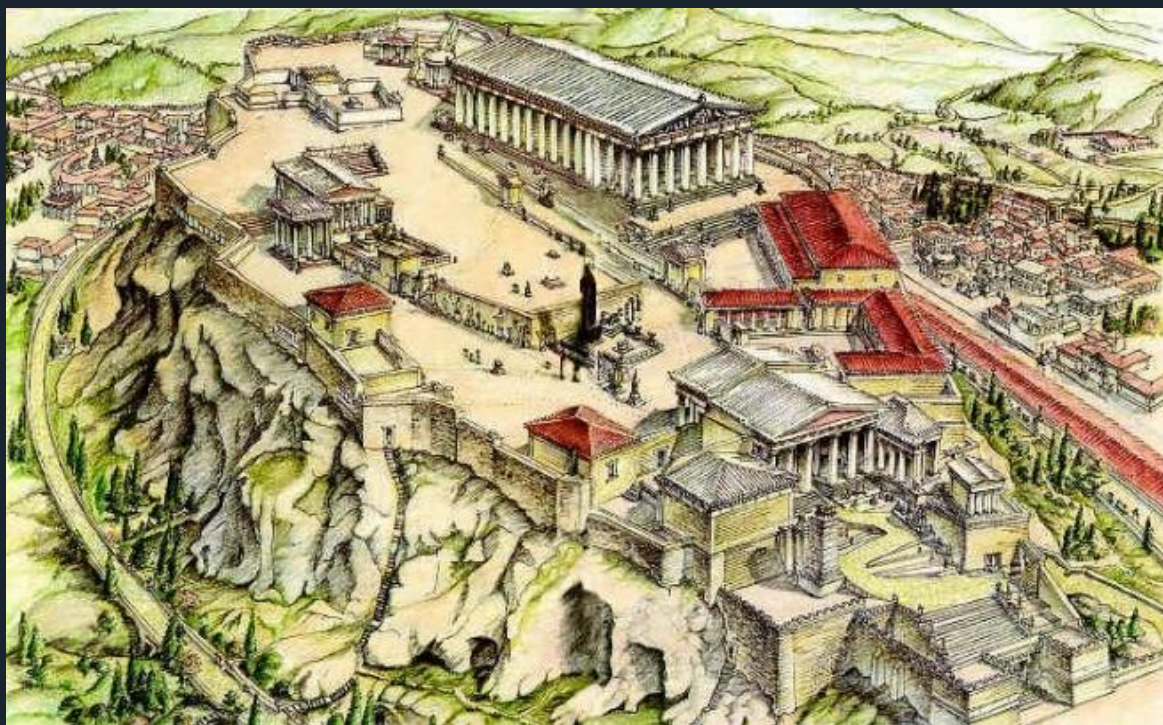
Ular olam, koinot, inson, jamiyat, davlat muammolariga alohida qiziqish bilan qaradilar.

Olam mohiyatini bilishga dogmatik metodni emas, diologik – isbotlash metodini qoʻllay boshladilar.



3. Ellinizm davri (mil.avv. IV asr oxiri – II asr boshlari).

- a) Antik axloq va qadriyatlar inqirozga uchrashi;
- b) real voqelikdan uzoqlashishga intilish;



- c) o'tmishdagi buyuk shaxslarni inkor etish, davlat va uning institutlariga xayrixohlik bilan qarash;
- d) olamga idealistik qarash bilan birga, materialistik qarashning ham shallanishi;
- e) baxt va lazzatlanishni oliy qadriyat sifatida e'tirof etilishi.

4. Rim davri (mil.avv. I asrdan milodiy VI asrgacha).



a) yunon va Rim falsafasining o‘zaro ta’siri hamda antik falsafa sifatida uyg‘unlashgan;

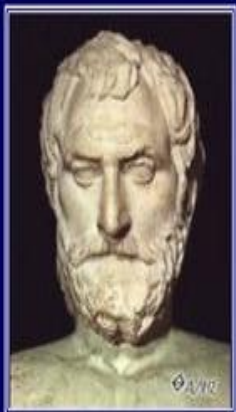
b) falsafa, faylasuflar va davlat institutlari o‘zaro yaqinlashgan;

c) inson, jamiyat va davlat muammolariga bo‘lgan qiziqishning kuchayishi;

d) estetikaning gullab-yashnashi;

e) o‘lim va narigi dunyo muammosiga qiziqishning kuchayishi.

Milet falsafiy maktabi



Фалес
(ок. 640-562)



Анаксимандр
(ок. 610 - ок. 540)



Анаксимен
(ок. 588 - ок. 525)

Asoschisi: Fales

Vakillari: Anaksimandr va
Anaksimen

Faylasuflar tabiiy-ilmiy bilim va falsafiy tafakkurni rivojlantirishga, jamiyat, tabiat va koinotning uzviy birligini falsafiy asoslashga alohida e'tibor berdilar.

Bu falsafa uchun **empirizm** (tajribaga asoslangan bilim), **sensualizm** (olamni hissiy bilishni mutlaqlashtirish), hissiy olamning aniq ko'rinishlariga qiziqish xos edi.

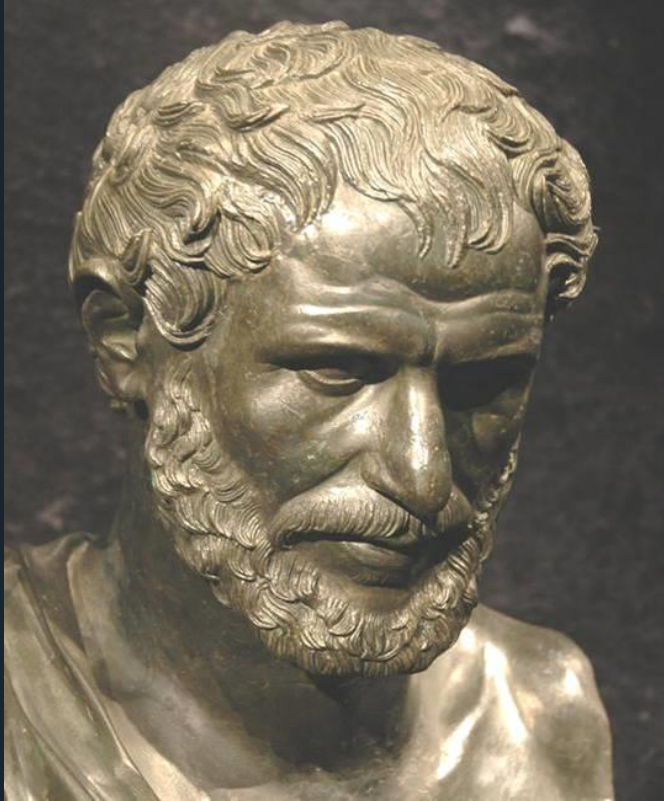
Ularning diqqat markazida koinot turgan, ular qiyoslash usulidan foydalanganlar.

Fales (mil.avv. 640-562-y) qarashlari

- yunon fani va falsafasining asoschisi;
- quyosh tutilishini bir necha yil oldin bashorat qilgan;
- Kichik ayiq yulduzini kashf etgan;
- birinchi bo‘lib quyosh soatini yaratgan;
- quyosh harakati 365 kun ekanligini isbotlagan;
- iqtisodchi, munajjim, riyoziyotchi, geograf va fiziolog bo‘lgan.

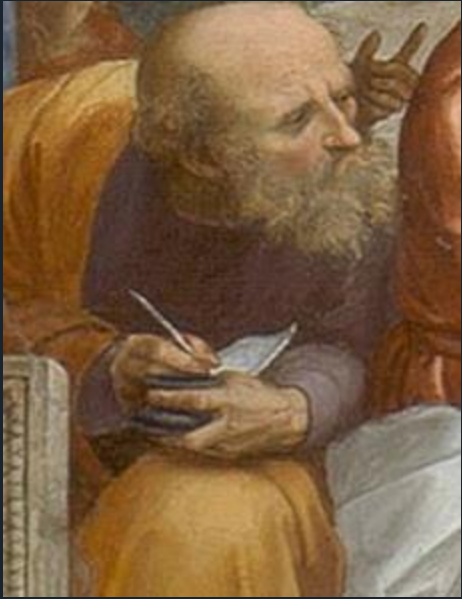
 Не удается отобразить рисунок.

Fales (mil.avv. 640-562-y) qarashlari



- borliqning ibtidosi to‘g‘risidagi masalani hal qilishni o‘z oldiga vazifa qilib qo‘yadigan falsafaga asos soldi;
- butun borliqning asosi suv deb hisoblagan;
- suv va undan paydo bo‘lgan jismlarning harakati va o‘zgarishi kabi xususiyatlarni o‘zgacha talqin etib, ularning joni bor degan xulosaga kelgan va gilozoistik (jonsiz narsalarga jon ato etishlik) ta’limotni yaratdi.

Mifologik dunyoqarashni falsafaga aylantirib, zamonga mos fikrlarni ilgari surgan



Anaksimandr (mil.avv. 610-540-y) qarashari

Olamning birlamchi asosi – makon va zamondagi nomuayyan, cheksiz apeyrondir, deb hisoblagan.

Apeyron – koinotga tartib ato etgan eng muhim xususiyatdir. U mavhum, noaniq moddiy asos bo‘lib, olamning ibtidosidir.

U olam to‘g‘risida ilmiy bilimlar to‘plash va ularni tahlil qilish bilan kifoyalanib qolmay, bu bilimlarni hayotga tatbiq etdi.

Birinchi bo‘lib Yer xaritasini chizdi, globusga o‘xshash asbobni yaratdi.

Uning fikricha, odamlar dastavval baliqlar bilan birga paydo bo‘lgan va rivojlangan, faqat ma’lum kuchga ega bo‘lganidan keyingina quruqlikka chiqqan va o‘z shaklini o‘zgartirgan.

Anaksimenes (mil.avv. 588-525-y) qarashlari

Uning fikricha olamning birlamchi asosi **havodir**

Havoga parchalanish va quyuglanish jarayonlari
xosdir

Barcha moddalar ana shundan kelib chiqqandir

Hamma narsa havodan kelib chiqqan, hamma narsa
havo orqali hal bo‘ladi

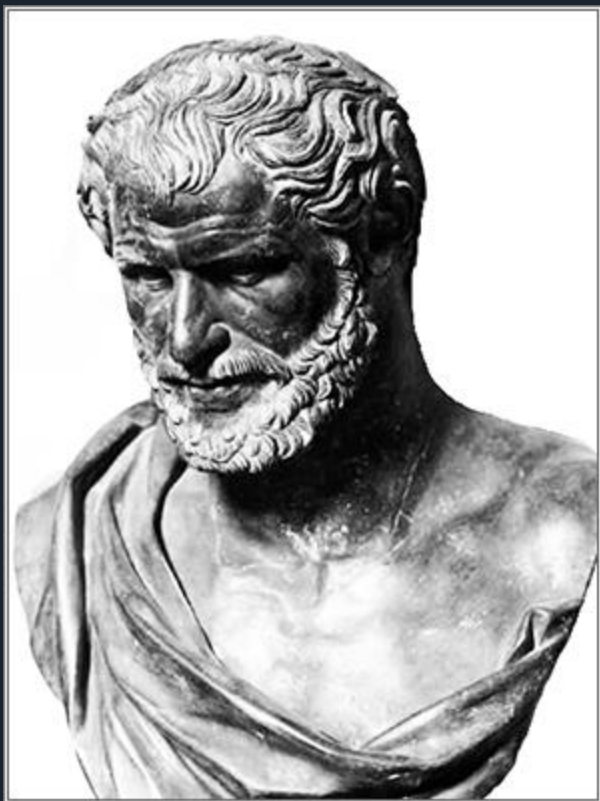
Agar havo harakatlanmasa, olamdagi harakatlar ham
ro‘y bermas edi



Geraklit (mil.avv. 544-480-y) qarashlari

«Tabiat haqida» asaridan 145 parcha yetib kelgan. Fikrlari asosan uchta masala: koinot, davlat, ilohiyotga qaratilgan. Fikrlarini murakkab va kinoya usulida bayon qilgani uchun uni «**botiniy faylasuf**», deb ataganlar.

Uning qarashicha, **olov**ni tabiatning yagona boshlang'ich moddasidir.



Olov olamda sodir bo'layotgan **barcha aloqa, bo'linish va yangilanishlarning asosidir**. Narsalar olovdan vujudga kelib, yo'q bo'lib, kelgusida yana olovga aylanadi.

Olam abadiy harakat va o'zgarishda. O'zgarishlar doimiy, o'zgarmas qonun – logos asosida ro'y beradi.

Barchani chaqmoq boshqaradi, chaqmoq deganda Geraklit abadiy olovni nazarda tutadi.

Geraklit (mil.avv. 544-480-y) qarashlari

Olov borliqni sifat hamda o'zgaruvchi tomonini, logos esa tarkibiy tuzulishi va barqarorligini, olov – ayirboshlash, almashsishni, logos olamni mutanosibligini ifodalaydi. Geraklitda logos – borliqni aqlga muvofiq zaruriyati, u borliq – olov tushunchasi bilan qo'shilib ketgan.

Qarama-qarshilik uning ta'limotida markaziy o'rinni egallaydi. Faylasuf fikricha, borliqning tuzilish va rivojlanishi qarama-qarshiliklar birligi va kurashidan iborat. Qarama-qarshiliklar borliqning, narsa va hodisalarning doimiy hamrohi, ular yaxlit birlikni tashkil etadi, ammo qarama-qarshi tomonlar o'rtasida doimiy kurash boradi.



Gerak.jfif

Geraklit (mil.avv. 544-480-y) qarashlari

☞ Bizda jonli va jonsiz sezgi, bedorlik va uyqu, yoshlik va qarilik bir xilda mavjud.

☞ Eshaklar somonni oltindan afzal ko‘rgan bo‘lardi.

☞ Eng chiroyli maymun ham inson zotiga qiyoslaganda xunuk va yoqimsizdir.

☞ Urush – barcha uchun umumiy va haqiqat – kurash, hamma narsa kurash orqali va zaruriyat bilan o‘tib boradi.

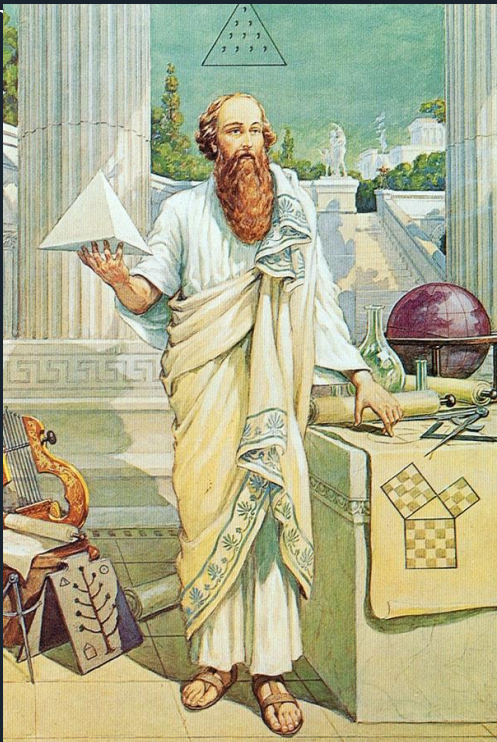
☞ Yuqoriga yo‘l va va pastga yo‘l bir narsa.

☞ Yaxshilik va yomonlik birdir.



Pifagor (mil.avv. 570-496-y) qarashlari

Pifagor ta'limoti diniy, axloqiy va siyosiy o'gitlar bilan bir qatorda falsafiy dunyoqarash elementlarini ham o'z ichiga olgan. U sonlarni olamning birlamchi asosi sifatida bildi. Sonda garmonik uyg'unlik xususiyatlarini ko'rdi.



Olam shar shaklidagi jonli va olovli jismdir.

Falsafa tarixida ruhning abadiyligi, barcha mavjudotlarning qarindoshligi, poklanishning oliy axloqiy maqsad ekanligi to'g'risidagi ta'limotlar Pifagor va uning izdoshlariga tegishli.

Pifagorchilar olamning dialektik birligini asoslash maqsadida juft falsafiy kategoriyalarni (toq va juft, yorug'lik va qorong'ulik, to'g'rilik va egrilik, o'ng va so'l, erkak va ayol) ishlab chiqdilar.

Pifagor (mil.avv. 570-496-y) qarashlari

Pifagorchilar barcha narsalar asosida matematik strukturalar va munosabatlar yotadi, deb hisobladilar. Matematikani bunday tushunishga dalil sifatida quyidagi faktlarni keltirdilar: narsalar yo‘qoladi, matematik strukturalar va tushunchalar barqarorligicha qolaveradi.

Donolarning donosi – son.
qiladi.

Hamma narsa sondan iboratdir.

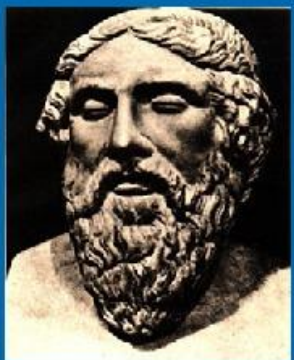
Jonzorlarni o‘ldirishdan saqlanib, chunki odam o‘ldirish jonivorlarni o‘ldirishdan boshlanadi.



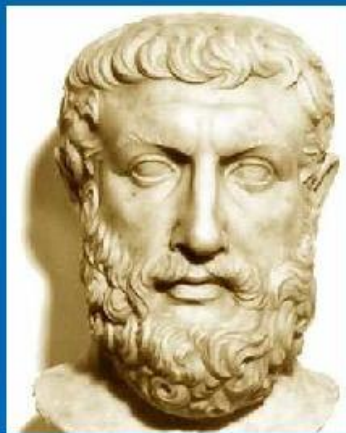
Son narsalarga egalik

Eley falsafiy maktabi (mil.avv. VI-V asrlar)

Элейская школа



Ксенофан
570-475 до
н.э.



Парменид
540-450 до н.э.



Зенон
Элейский
490-430 до
н.э.

- olam ontologik tavsiflanadi;
- inson sezgilari o'zgaruvchan;
- yaxlitlik bo'linmasdir;
- moddiy olam mavjudligini inkor etib, farazga tenglashtirgan

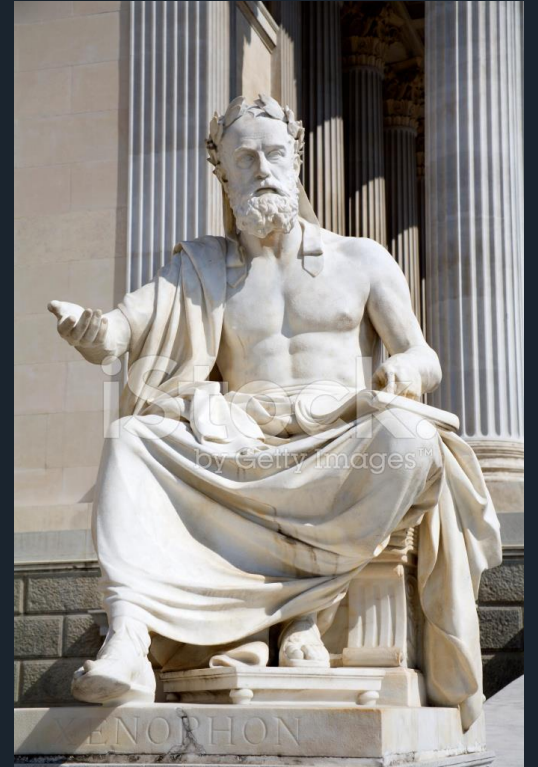
Eleyliklar ta'limoti qad. yun. fal.sining tarkib topishida, uning tushunchalari, ketegoriyalari, substansiya kategoriyasini asoslashda oldga qo'yilgan yangi qadam bo'lgan.

Ksenofan (mil.avv. 565-473-yillarda yashagan)

Kichik Osiyodagi Kolofon shahrida tugʻilgan. Qoʻshiqchi va shoir, yumorchi, karikaturachi boʻlgan.

Unda diniy-axloqiy ideallarni nazmiy tilda ifodalashga ehtiyoj kuchli va ustuvor boʻlgan.

U Xudoni buyuk tafakkur va ong egasi Sof Aql sifatida tasvirlaydi. U jismoniy mohiyat kasb etmaydi, uning kuchi faqat donishmandlikdadir.



Uning nazarida, Xudo Koinotning oʻzidir. U hamma yerda bir xil, hamma joyda jonli, «koʻra oladi, fikrlay oladi va tinglay oladi».

Xudolar koʻp boʻlsa, ularning birortasi qudratli boʻla olmaydi.

Ksenofan (mil.avv. 565-473-yillarda yashagan)

Yer hamma mavjudotning negizi, asosi, substansiyasidir.

Xudo insonga mutlaqo o'xshamaydi; unga ko'rish, eshitish, aql, fahm-farosat, va abadiylik xosdir.

Paydo bo'ladigan har qanday narsa halokatga mahkum etilgan.



Olam cheksiz va o'zgarmasdir.

U ilk bor bilimlarni «mulohazalar bo'yicha bilim» va «haqiqatlar bo'yicha bilimlar»ga bo'ladi.

Olam bilan bevosita aloqada bo'ladigan sezgilar aldamchidir, yolg'ondir.

Sofistlar (mil.avv. V-IV asrlar) falsafasi



Sofistika soʻzi turlicha talqin qilinadi, asosan, munozarani oʻtkir aql, ziyraklik, ustamonlik, uquvlik bilan olib borishni bildiradi. Ular antropologiya va gnoseologiya bilan shugʻullanishgan.

Sofistlar (mil.avv. V-IV asrlar) falsafasi



**СОФИСТИКА
(софизм)**

Vaqtlar o'tishi bilan «sofist» so'zi bilimdon, usta, san'atkor, donishmand ma'nolariga ega bo'ldi. Notiqlik san'ati mantiq va falsafani ta'lim tizimidan siqib chiqardi. Shungacha geometriya, astronomiya, gimnastika, musiqa kabi fanlar faylasuflarning diqqat markazida bo'lib kelgan.

Ularni haqiqat qiziqdirmagan. O'z o'quvchilariga raqibni qanday yo'l bilan bo'lsa-da, tortishuvlarda yengib chiqishga o'rgatganlar. Shuning uchun ham «sofist» so'zi o'z davridayoq nomunosiblik, beadablik degan ma'noni olgan.

Sofistlar (mil.avv. V-IV asrlar) falsafasi

* Sofistlar uchun uchun qorani oq, oqni qora tasvirlash va tasdiqlash muhim bo'lgan;

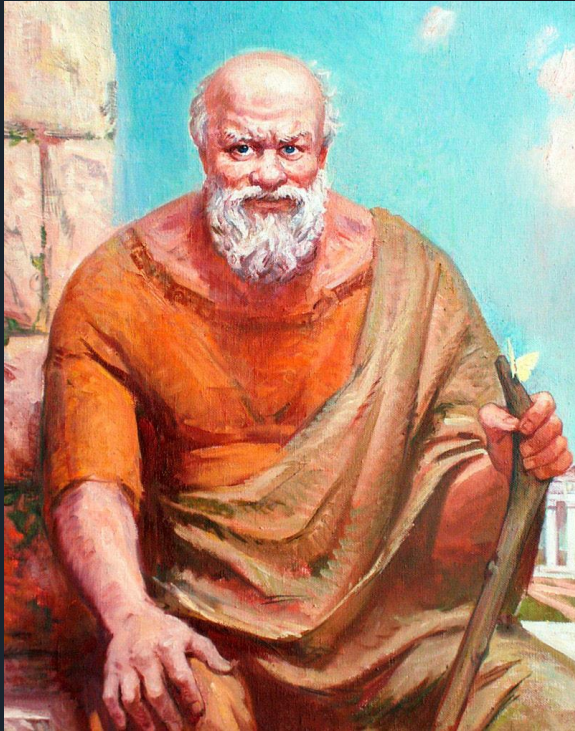
* Insoniyatga xos tushuncha, axloqiy me'yor va qadriyatlarni bir tomonlama, nisbiy ekanligini ta'kidlashgan.



Sofist Gorgiyning falsafiy mulohazalari:

1. Hech narsa mavjud emas.
2. Agar nimadir mavjud bo'lsa, uni bilib bo'lmaydi.
3. Narsani bilish mumkin bo'lgan taqdirda ham, uni ta'riflab tushuntirib bo'lmaydi.

Suqrot (mil.avv. 469-399-y.) qarashlari



Attika shahrida haykaltarosh va doya oilasida tug'ilgan

U asosiy vaqtini munozara va bahslarda o'tkazgan. Doim uning qo'li baland kelgan.

Talabalarga og'zaki saboq bergan, hech qanday yozma manba qoldirmagan.

399-yilda fitna tufayli o'lim jazosiga hukm etilib, qatl etilgan. Sudda 220 nafar odam Suqrotning aybsizligini yoqlab, 280 nafar kishi esa unga qarshi ovoz bergan

Suqrot (mil.avv. 469-399-y.) qarashlari

U donishmand timsoli bo'lib, shogirdlari uning nomi bilan bog'liq falsafiy maktablar tashkil etishgan: Platon akademiyasi, megar, Eliada, Kerena, kiniklar maktablari.

Dialektikaning asoschilaridan biri. U dialektikani savollar asosida haqiqatni izlash metodi deb tushungan.

Uning ta'limotiga ko'ra, falsafaning maqsadi – o'z-o'zini bilish bo'lib, bu esa chin ezgulikka erishish yo'lidir. Ezgulik bilim yoki donolik demakdir. Faylasuf donishmand hamda johil oralig'idagi mavqeni egallaydi.



Demokrit (mil.avv. 460-360-y.) qarashlari

U haqiqiy borliq – moddiy dunyo, abadiy va poyonsiz, chegarasiz reallikdir, **olam mayda moddiy zarrachalardan, ya'ni atomlardan va bo'shliqdan iborat deya ta'lim beradi.** Atomlar va bo'shliq o'zaro yaxlit abadiy ibtidodir. Atomlar – bo'linmas va o'zgarmas, sifat jihatdan bir xil, uning miqdori shakli singari behisobdir. Harakat atomlardan iborat, u moddaning abadiy, tabiiy holatidir.

U tasodifiyatni inkor etgan. «Na tabiatda, na jamiyatda hech bir narsa tasodifan paydo bo'lmaydi», deb yozgan. Uning qarashlariga ko'ra yaxshi boshqarilayotgan davlat — buyuk qo'rg'ondir. Davlat manfaatlari qolgan barcha narsalardan ustun turmog'i lozim.



Demokrit (mil.avv. 460-360-y.) qarashlari



Me'yor, deydi faylasuf, axloqning tabiat insonlarga in'om etgan kuch va qobiliyatga mos kelishidadir.

Donolik uchta hosil keltiradi: yaxshi fikrlash; yaxshi so'zlash; yaxshi harakat qilish.

Demokritning axloqiy qarashlari o'z davridagi amaliy ma'naviy munosabatlarning umumlashmasidir. Uning ta'limoti bugungi kunda insonlarni axloq-odobga, diyonatga da'vat etadi.

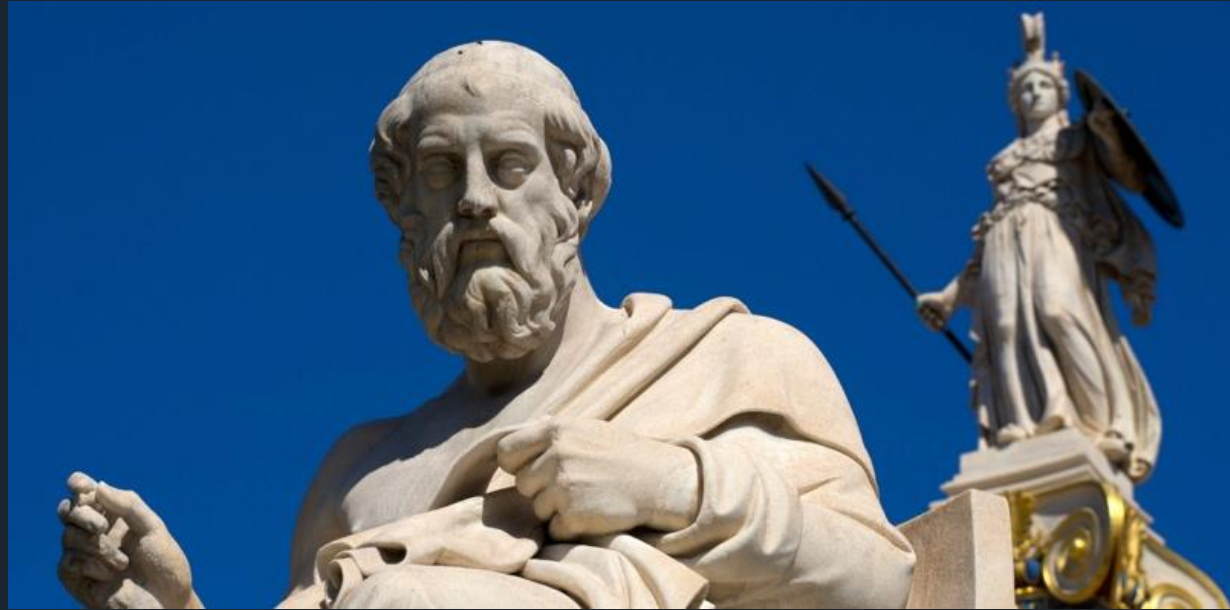
Aflotun (mil.avv. 428-347-y.) qarashlari



Aflotun jahon falsafasi tarixida o‘chmas iz qoldirgan buyuk allomadir. U nafaqat faylasuf olim, balki san’atkor, shoir va dramaturg bo‘lgan, o‘z g‘oyalarini dialoglar tarzida bayon qilgan. Aflotun 428-yil 21-mayda Delos orolida tug‘ilgan. O‘zidan keyin 35 dan ziyod dialog shaklidagi asarlar yozib qoldirgan.

Aflotun «G‘oyalar dunyosi va soyalar dunyosi» ta’limotining asoschisidir. Uningcha, g‘oya – haqiqiy borliq, biz biladigan va yashaydigan dunyo esa uning soyasidir.

Aflotun (mil.avv. 428-347-y.) qarashlari



Haqiqiy o'zgarish va taraqqiyot g'oyalar dunyosiga xos, soyalar dunyosidagi harakat esa uning aksidir. G'oyalar dunyosining qonuniyatlarini hamma ham bilolmaydi. Ularni biladigan zotlar nihoyatda kam uchraydi, ular ulkan aql egasi bo'ladi va tarixda chuqur nom qoldiradi. Aksariyat kishilar esa, soyalar dunyosi bilan kifoyalanadi.

Aflotun (mil.avv. 428-347-y.) qarashlari

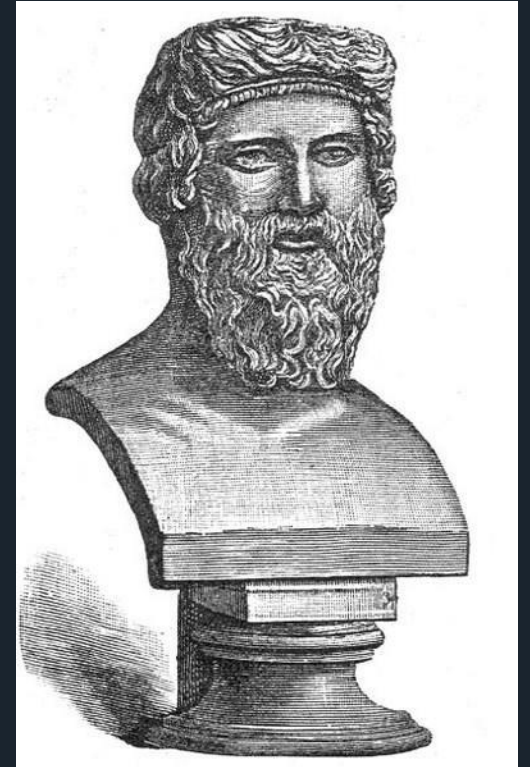
Aflotun ijtimoiy-siyosiy masalalarga doir «Davlat», «Qonunlar», «Siyosat» va «Kritiy» nomli asarlar yozib qoldirgan.

«Davlat» asarida jamiyat haqida, uning ideal siyosiy tuzumi to'g'risidagi qarashlarini markaziy ta'limoti — g'oyalar nazariyasi bilan uzviy bog'liq holda ilgari surgan.

Uning fikricha, davlatning to'rtta shakli mavjud: teokratiya; oligarxiya; demokratiya; tiraniya.

Uning ideal davlat to'g'risidagi orzulari negizida adolat g'oyasi yotadi.

Jamiyat barcha a'zolarining odil jamiyatdagi qonunlarga bo'ysunishi ijtimoiy taraqqiyotning asosiy garovidir.



Arastu (mil.avv. 384-322-y.) qarashlari

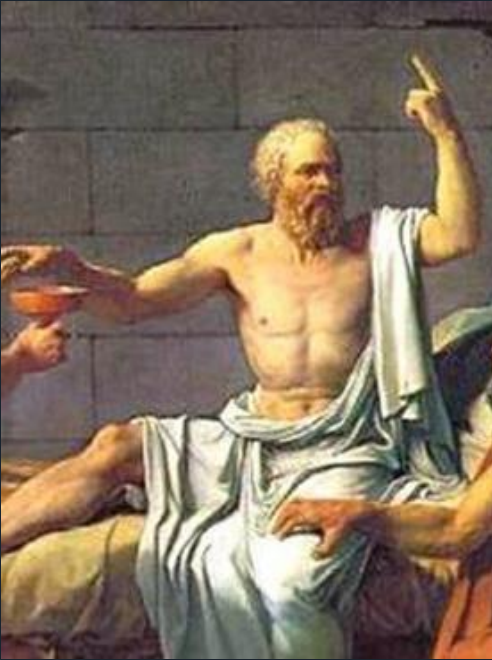
Arastu oʻn etti yoshida Aflotun asos solgan akademiyaga oʻqishga kirgan va 20 yil davomida shu yerda tahsil olgan.

Makedoniya podshosi Filippning II taklifiga binoan, uning oʻgʻli Aleksandrga 3 yil muntazam ustozlik qilgan.

50 yoshlarida «Likkey» nomli maktab ochgan. Iskandar vafotidan keyin unga qarshi kuchlar bosh koʻtarib, Arastuni dahriylikda ayblashgan va sudga tortishgan.

Suddan oldin Evbey oroliga koʻchib ketgan Arastu koʻp oʻtmay oʻsha yerda vafot etgan.

Arastu (mil.avv. 384-322-y.) qarashlari



Arastu mantiq, psixologiya, falsafa, axloq, notiqlik san'ati, tabiiy fanlar bo'yicha asarlar yozib qoldirgan.

Barcha asarlari borliqni o'rganishga qaratilgan. Mantiqqa oid asarlarining barchasini «Qurol» nomli asariga jamlagan.

Fanlarni ikki turga — nazariy va amaliy fanlarga bo'lgan.

Amaliy fanlar shogirdlarga yo'l-yo'riq ko'rsatishga, biror bir foydali ishni amalga oshirishga yo'naltirilgan.

Nazariy fanlarni uch qismga — falsafa (metafizika), matematika va fizikaga ajratgan.

Arastu (mil.avv. 384-322-y.) qarashlari

Olamdagi narsa va hodisalar to'rtta sababga ega.

Bular — moddiy sabab, ya'ni modda (materiya); shakliy sabab yoki shakl; yaratuvchi sabab; pirovard sabab yoki maqsad sabablardir.

Yaratuvchi sabab, Arastu talqinicha, harakat manbaidir. Masalan, ota va ona bolaning ulg'ayishi sababchisidir.

Arastu pirovard sabab (maqsad sabab) vositasida insonga xos bo'lgan maqsadni tabiat hodisalariga ham tatbiq etmoqchi bo'lgan.

Harakat olam singari abadiydir. Olam o'zining abadiy sababi, ya'ni harakatlantiruvchi kuchiga ega.



Arastu (mil.avv. 384-322-y.) qarashlari



Arastuning jamiyat va davlat to'g'risidagi ta'limoti «Davlat», «Siyosat» kabi asarlarida bayon etilgan. Uning fikricha, davlat boshqaruvi jamiyatning erkin va farovon hayoti uchun xizmat qilishi lozim.

Baxtli hayot mazmuni faqat moddiy mo'l-ko'lchilik bilan belgilanmaydi, balki seroblik ma'naviy boylik bilan uyg'un bo'lgandagina, jamiyat baxtli hayot kechiradi.

Davlatning boyligi, asosan, o'rtacha mulkka ega bo'lgan fuqarolarning mehnati bilan ta'minlanadi.

Epikur (mil.avv. 341-270-y.) qarashlari

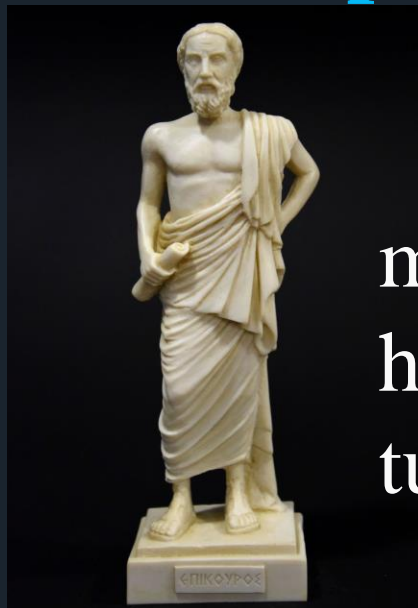
Demokrit ilgari surgan atomchilik ta'limotini yanada takomillashtirib, uni yuqori pog'onaga ko'targan va tegishli qarashlar bilan boyitgan. Olam – moddiy, abadiy va cheksiz. Atomlar – bo'linmas, olam – jism va bo'shliqdan iborat, yozgan.

Barcha jismlarni Epikur ikki guruhga bo'lgan. Birinchi guruhga jismlarni tashkil etuvchi atomlarni kiritgan bo'lsa, ikkinchi guruhga atomlarning birlashishidan tashkil topgan jismlarni kiritgan.

Epikur ichki harakat qonuniyatini kashf etib, Demokrit ilgari surgan atomchilik ta'limotiga ulkan hissa qo'shgan.



Epikur (mil.avv. 341-270-y.) qarashlari

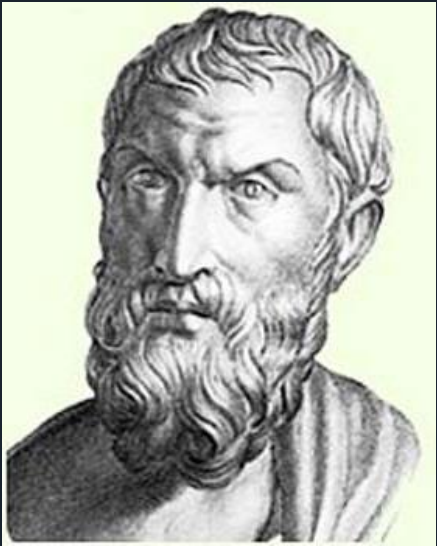


Rohat-farog‘at, xursandchilik deganda, kayf-safo, maishat, shohona hayotni emas, balki jismoniy ezilish hamda ruhiy tashvishlardan xalos bo‘lishni, ozodlikni tushunamiz, deydi Epikur.

Uning fikricha, davlat kishilarning o‘zaro kelishuvi asosida tuzilishi lozim. Epikur ilgari surgan ijtimoiy kelishuv g‘oyasi keyinchalik XVIII asr fransuz ma‘rifatparvarlari hamda XX asr faylasuflari tomonidan davom ettirilgan.

Lukretsiy (mil.avv. 99-55-y.) qarashlari

Yashashdan maqsad, deb yozgan Lukretsiy, baxtli hayot kechirishdan iboratdir. Jamiyat ham, xuddi tabiat singari, o'z qonunlariga ega hamda tabiat qonuniyatlariga tayangan holda rivoj topadi, deydi u. Uning falsafiy qarashlari o'z davri va o'rta asr falsafasiga o'z ta'sirini ko'rsatgan.



Modda (materiya) – abadiy, bir holatdan ikkinchi holatga o'tib, shaklini o'zgartirib yashash — uning xossasi. Olamdagi barcha narsalar ikkiga – oddiy va murakkab turga bo'linadi. U atom harakatining uchta turini sanab o'tgan. Bular – narsaning og'irlikka ega bo'lgani uchun to'g'ri chiziqli harakati, narsaning o'zicha og'ish harakati, narsaga turtki bo'lgan asosga qaratilgan harakat. Uning nazariyasi mohiyatan sodda bo'lsa-da, tabiatshunoslikka ulkan ta'sir ko'rsatgan.

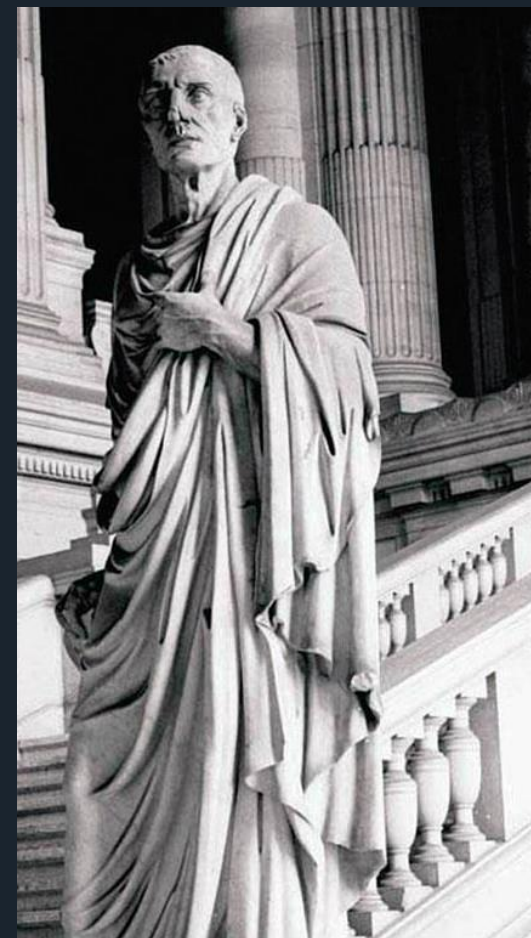
Sitseron (mil.avv. 106-43-y.) qarashlari

Qadimiy Yunonistonda yashab o'tgan faylasuf, notiq va siyosiy arbob Sitseron rimlik badavlat chavandoz oilasida voyaga yetdi.

Sitseronning 58 ta nutqi, notqlik san'ati, siyosat va falsafaga bag'ishlangan 19 ta asari va 800 dan ziyod maktublari hozirga qadar saqlanib qolgan.

Donishmanlikni egallashning o'zigina yetarli emas,
undan foydalana bilmoqlik ham joiz.

Falsafa bilan mashg'ul bo'lmoqlik o'zni o'limga
tayyorlamoq demakdir.



Sitseron (mil.avv. 106-43-y.) qarashlari



Falsafaning kuchi shundaki, u qalblarga malham bo‘ladi, behuda tashvishlarni bartaraf etadi, ortiqcha havaslardan xalos qilib, qo‘rquvni haydaydi. Shubhali narsalarni qo‘llab-quvvatlashdan o‘zini tiygan faylasuflar donolarcha yo‘l tutadilar.

Vaqt soxta fikrlarni emiradi, tabiat hukmini esa tasdiqlaydi.

Falsafa aqliy madaniyatdir.

Mehnat og‘riqni o‘tmaslashtiradi.

Seneka Lutsiy Anney (taxm. mil.av.4 y. – mil.65 y.)

Rim faylasufi, yozuvchi, davlat arbobi. Rim imperatori Neronning tarbiyachisi va maslahatchisi; unga suiqasd qilishda ayblangan va o'zini o'ldirgan. Stoitsizmning yirik vakillaridan biri.

U tabiat va inson mohiyati haqida keng bilimga ega bo'lgan, adabiy uslubni juda yaxshi egallagan. Uning falsafiy qarashlari ziddiyatli. U falsafani hayotda axloqiy-diniy qo'llanma deb bilgan.

Risolalarida tarkidunyo qilish, o'lim va taqdirni nazarpisand qilmaslik, ehtirolardan xoli bo'lish, kishilarning axloqiy tengligi masalalari yoritilgan.



Seneka Lutsiy Anney qarashlari



Falsafa muhokamani emas, balki amalda bajarishni o'rgatadi. So'z bilan amalning mushtarakligini saqlab qolish uchun esa har bir kishi falsafa qonunlariga amal qilishi lozim. Falsafa beqarorlik va so'z bilan amaliyotning tarqoqligini yoqtirmaydi.

Falsafa ruhni shakllantiradi, hayotni tartibga solib, xatti-harakatlarimizni boshqaradi va yo'l-yo'riq ko'rsatadi. U kema boshqaruvini qo'lga olib, uni asov to'lqinlardan eson-omon olib o'tadi. Falsafa – xotirjamlik manbai. Turmushda soat sayin shunday behisob voqea-hodisalar yuz beradiki, biz maslahatga muhtoj bo'lib qolamiz. Ana shunda falsafa yordamga keladi.

Mark Avreliy (mil. 121-180 y.) qarashlari

Rim imperatori (161-yildan). Antoninlar sulolasidan. Senatorlar tabaqasiga suyangan. Armanistonda Rim hukmronligini tiklagan. Parfiyaliklar bilan boʻlgan urushda (162–166) Mesopotamiyani bosib olgan. 166-180-yillarda Markoman urushi olib borgan. Soʻnggi stoitsizm vakili ("Oʻylar" falsafiy asari muallifi).



U bu dunyo lazzatlari va tashvishlari oʻtkinchidir, deb yozadi. Sergʻalva dunyo – daryoga, inson esa – uning komiga yoʻliqqan bir xasga oʻxshaydi. Xas harchand urinmasin, daryo yuzida bir koʻrinadi-yu gʻoyib boʻladi. Tashvishli dunyoda ikkinchi umr ilinjida yashsash ham bemaʼnilikdan oʻzga narsa emas.

E'tiboringiz uchun katta rahmat!